

УДК 373.5.016:[821.09:7.04(477)

DOI HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2026.37.361570

ЮРІЙ БОНДАРЕНКО

ORCID: 0000-0003-0938-9588

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

ВЗАЄМОДІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ТА ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ШКІЛЬНОГО ВИВЧЕННЯ ТРОПІВ

У статті розглянуто важливе питання літературної освіти в середніх навчальних закладах, зокрема розвиток знань і вмінь учнів ідентифікувати тропи, створювати власні зразки та аналізувати в художніх творах. Автор висвітлює цей процес як послідовний перехід на основі чотирьох етапів, куди входять: дотекстуальні спостереження мовно-художніх засобів із використанням прикладів, запропонованих учителем; засвоєння учнями теоретичного визначення; творення школярами власних тропів на основі заданих параметрів; аналіз мовно-художніх засобів у літературних джерелах, передбачених шкільною програмою. Зазначено, що повне розуміння дітьми «внутрішніх механізмів» тропів, яке виникає тільки під час самостійної творчої роботи, дозволяє сформувати необхідні знання й уміння для подальшого опрацювання літературного матеріалу як мистецтва слова. Тому в статті пропонуються творчі вправи з використанням понять «оксиморон», «епітет», «порівняння», «метафора», «метонімія», «перифраз». При цьому враховано, що більшість тропів мають бінарну структуру й це дозволяє використати принцип парності під час образотворення: означене й означуване (епітет); те, що порівнюють, і те, із чим порівнюють (порівняння); перенесення властивостей з одного об'єкта на інший (метафора, метонімія) тощо. Бінарна природа більшості тропів створює передумови для особливої творчої діяльності, зокрема на основі двох рядів висловів, під час якої необхідно сполучити елементи з різних груп, запропонованих учителем або придуманих учнями. Ці особливості слугують орієнтирами для школярів у процесі створення власних мовно-художніх зразків.

У статті представлено не лише методичні рекомендації, але й достатньо широкий практичний матеріал, який вчителі можуть використовувати на уроках літератури під час вивчення теоретичних понять, що стосуються тропеїчної природи мистецтва слова.

***Ключові слова:** тропи, бінарність, «внутрішній механізм» тропи, епітет, порівняння, метафора, метонімія, оксиморон, перифраз, дотекстуальні спостереження, теоретичне визначення, творча діяльність, аналіз літературних творів*

Постановка проблеми. Опрацювання тропів на уроках української літератури перебуває в контексті більш широкої теми – вивчення мови художнього тексту (праці О. Бандури, Т. Бугайко, Н. Івахно, А. Лісовського, Є. Пасічника, С. Привалової, А. Ситченка, Г. Токмань та ін.). Кожен із науковців запропонував власний погляд на вирішення проблеми. Однак, на нашу думку, важливим елементом діяльності має стати творча робота: включена в навчальний процес, вона сприяє засвоєнню учнями «внутрішніх механізмів» тропеїчних утворень, що є ключовим моментом для розуміння сутності кожного мовно-художнього засобу.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Поєднувати навчальну й творчу роботу під час вивчення тропів на уроках української літератури вперше запропонувала О. Бандура (Бандура, 1981, с. 67-76). Зокрема, вона рекомендувала, щоб учні використовували епітети, добираючи їх із наданих учителем зразків, до певних зображених предметів, контекстуально доповнювали одні тропи іншими (порівняння епітетами) або замінювали один на один (епітети на порівняння), утворювали порівняння з метою підкреслити певну властивість (особливості форми, розміру, температури або ін.). Проте прямої вказівки творити тропи науковиця не давала. Інші методисти, які займалися проблемою вивчення мови літературного твору, творчий аспект у роботі учнів не акцентували.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом навчання в середній школі учні засвоюють систему теоретичних понять, частина з яких стосується словесної тканини художнього твору. Володіння цими поняттями забезпечує розуміння тропеїчної специфіки художнього мовлення. Проте існує небезпека виникнення певного розриву між теоретичними знаннями та практичними вміннями учнів. Вона полягає в тому, що школярі можуть знати відповідні визначення, але не могли скористатися ними в процесі самостійних текстуальних досліджень, тобто ідентифікувати троп, дати йому належну оцінку. Тому важливо, щоб учні усвідомили головну закономірність («внутрішній механізм», структуру), що лежить в основі тропи, а вже потім дізналися, як він називається й навчилися його використовувати та осмислювати художню роль. Це має статися на етапі засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок під час опрацювання відповідного навчального матеріалу.

На наш погляд, учні повинні **знати**:

- ✓ сутність («внутрішній механізм»), яка лежить в основі виникнення мовного явища (тропа);
- ✓ відповідні зразки в конкретних позатекстуальних прикладах;
- ✓ особливості функціонування в літературних творах, де мовне явище можна спостерігати.

Учні повинні **вміти**:

- ✓ ідентифікувати та вирізняти в літературному матеріалі мовне явище, що має тропеїчну природу, пояснюючи його сутність («внутрішній механізм») та художню роль;
- ✓ номінувати з допомогою відповідного теоретичного поняття;
- ✓ створювати власні зразки.

Намічені завдання можна реалізувати, забезпечивши декілька послідовних етапів навчальної роботи, спрямованих на засвоєння нових знань, формування навичок та вмінь:

- а) дотекстуальний (спостереження у виокремленому вигляді, усвідомлення «внутрішнього механізму»);
- б) теоретичний (засвоєння наукового визначення);
- в) креативний (з допомогою вчителя або самостійне створення тропів та їх використання у власних текстах);
- г) дослідницький (аналіз тропів на матеріалі художніх творів, що передбачені для вивчення в школі чи інших джерел).

При цьому творчий етап слід розглядати як елемент навчальної роботи, адже він допомагає учням усвідомити «внутрішні механізми» тропів: діти, продукуючи мовно-художні вирази, краще засвоюють тропеїчну структуру.

Отже, перший етап (дотекстуальний) – безпосередні спостереження словесних зразків тропів, які надає вчитель. Чим багатші й точніші враження здобудуть школярі під час його проведення, тим легше їм буде далі засвоїти теоретичні визначення. Тому важливо, щоб кожен троп (набір прикладів) був виокремлений, не губився в словесній масі, як це буває під час вивчення літературних творів. Учні знайомляться із запропонованими вчителем мовними зворотами, що не введені в художній твір, коментують їх зміст (найкраще дати під запис декілька зразків). Це дозволяє зосередити їхню увагу на тому, що вивчається, не допустити його розпорошення в широкій текстуальній площині літературного матеріалу. Наприклад, готуючи школярів до засвоєння поняття «оксиморон» («внутрішній механізм» – поєднання непеєднуваного), їм можна запропонувати ряд словосполучень, що допоможуть усвідомити сутність явища: *гарячий сніг, живий труп, суха роса, холодне сонце, тверда вода*.

Спочатку учні мають сказати, як вони розуміють ці словосполучення, у яких життєвих ситуаціях їх можна застосувати. Далі вчитель розкриває структуру мовно-художнього явища, яке він хоче продемонструвати, пояснює її особливості («внутрішній механізм») у кожному конкретному прикладі. Він говорить, що в наведених словосполученнях представлено поєднання непеєднуваного, пояснює специфіку його вираження. У такий спосіб відбувається унаочнення основного «механізму», утворювального для тропу, його сутності, яку школярі мають спостерігати й усвідомити, перш ніж вийдуть на рівень теоретичного означення терміном. Тут важливо, щоб учні збагнули повноту не тільки змістового, але й формального характеру запропонованих мовних зразків, досягнули всю багатогранність тропу в кожному випадку.

Після опрацювання першого прикладу слід перенести спостереження на інші, які також надає вчитель. Зростає ступінь самостійності учнів, які вже самі можуть пробувати визначити необхідне. Вони коментують те, що потрібно знайти й усвідомити. Це відбувається з допомогою методу самостійної роботи, яка має проблемний характер, адже зумовлює інтелектуальне напруження: перші спроби у вивченні нового завжди досить важкі. Для ускладнення звороти-прикладі можна суміщати з іншими словосполученнями, що не мають необхідних властивостей. Вчитель ставить завдання визначити серед них ті, які відповідають заданим критеріям. Так, у випадку оксиморона школярі мають ідентифікувати словосполучення з поєднанням непеєднуваного серед ряду випадків, що включають тільки декілька правильних результатів: *голубі гори, прозора темінь, ласкавий вогонь, легкий слон, порожнє відро*.

Головне завдання літературного спостереження полягає в тому, щоб забезпечити комплекс знань і вмінь, які ведуть школярів до опанування відповідної компетентності. Забезпечивши достатній ступінь унаочнення, доцільно вводити теоретичне визначення тропу. Головне, щоб школярі збагнули: словесне явище із заданим «внутрішнім механізмом» є тропом, що має відповідну назву. У такий спосіб словесник забезпечує досить просту навчальну логіку: збагнувши мовно-образне явище, учні одержують його наукову назву (другий етап – теоретичний).

У цьому контексті, на наш погляд, важливе місце має посісти літературно-творча робота (третій етап), яка в процесі вивчення тропів виконує цілий ряд функцій як навчального, так і розвивального характеру. З погляду навчання, названий вид роботи покликаний поглибити розуміння учнями, що таке конкретний троп, адже творчий процес збільшує усвідомленість того, чим доводиться оперувати, зокрема й художнім словом. З іншого боку, у школярів відбувається розвиток мисленневих процесів відповідно до

«внутрішніх механізмів» кожного тропу, який треба створювати. «Саме в тропових формах реалізується механізм більш пришвидшеного замикання мислительних процесів, своєрідний асоціативно обумовлений процес аналізу і синтезу водночас» (Пашенко, с. 73), що допомагає учням-творцям здійснювати відповідні розумові операції.

Отже, до традиційних етапів опрацювання мовно-художніх виразів, куди входить спостереження відповідних словесно-образних утворень та засвоєння теоретичної інформації, слід додати ще й творчу діяльність, сутність якої має подвійне завдання, зокрема, щоб учні:

1. Навчилися продукувати мовні конструкції, які вміщують «внутрішні механізми» необхідних художніх засобів.
2. Використовували названі словесні одиниці у створенні власних художніх текстів.

У першому випадку (створення тропів) слід застосувати такі види самостійної роботи, які дозволяють дітям здійснити перехід від засвоєння інформації про тропи до вироблення мовно-художніх засобів як абсолютно самостійного здобутку. Тут потрібен проміжний варіант діяльності – творча робота з допомогою вчителя, який «відіграє центральну роль у процесі формування креативності, діючи як наставник та мотиватор. Індивідуальний підхід до кожного учня, заохочення до творчості, критичного аналізу та самостійності в мисленні є ключовими для розвитку креативних здібностей» (Шавлова, 2024, с. 342). За основу слід узяти визначені в методиці навчання літератури рівні самостійної роботи (Неділько, 1978, с. 114-118), але трансформувати до особливостей творчої діяльності.

Рівні самостійної роботи	Види діяльності
Найнижчий (дотворчий)	Засвоєння знань про тропи на основі художніх спостережень під час вивчення літературних творів та одержання теоретичних знань
Вищий (творча робота з допомогою вчителя)	Творення тропеїчних конструкцій на основі пропонуваного учителем елементів (окремих словесних частин таких утворень); завдання учнів здійснити необхідні творчі комбінації, використавши запропонований їм мовний матеріал
Найвищий (самостійна творча робота)	Продуктування учнями тропів без будь-якої сторонньої допомоги

Отже, учні повинні розуміти «внутрішні механізми» тропів, і творча робота допомагає закріпити такі знання. Для вирішення завдання корисними будуть вправи, які потребують того, щоб школярі задіяли названі «механізми» на практиці. На першому етапі творчої діяльності допомога вчителя полягає в тому, що він пропонує два ряди слів (виразів), які дозволяють утворити образні конструкції із заданими структурами. Діти мають сполучити слова (вирази) із різних рядів, щоб постав певний троп. При цьому слід враховувати, що більшість мовно-художніх утворень мають бінарну структуру й це зумовлює сам характер творчої діяльності, у якій учні повинні орієнтуватися на те, що необхідно оперувати двома складниками. Наводимо приклади на основі епітета, порівняння, метафори, метонімії, перифраза.

Епітет. Так, якщо епітет – це художнє означення, то в першому ряду наданих учителем слів мають бути розташовані означення, а в другому означувані слова. Завдання для учнів – знайти кожному означуваному найбільш яскраве означення й сполучити два елементи з різних рядів:

- а) *мертва, духмянний, прозора, заплакане, затишний, різнокольорова, одноногий;*
- б) *журавель, вікно, дорога, хліб, райдуга, парк, ріка.*

Проте самим продукуванням тропеїчних конструкцій завдання не вичерпується. Крім того, учні розкривають зміст новоутворень, де є епітет. Наприклад:

Одноногий журавель – журавель підняв одну ногу.

Заплакане вікно – залите дощем.

Мертва дорога – дорога, на якій нікого немає.

Духмянний хліб – хліб, який сильно пахне.

Різнокольорова райдуга – райдуга, що складається зі смуг різного кольору.

Затишний парк – у ньому тихо, невітряно.

Прозора ріка – ріка, у якій дуже чиста вода.

Як додаткове завдання, учні можуть утворити словесні конструкції з усіма означуваними, але одним і тим же означенням. Зокрема, до цього надається слово «мертва ([ий], [e])»: *мертв[ий] журавель, мертв[e] вікно, мертв[a] дорога, мертв[ий] хліб, мертв[a] райдуга, мертв[ий] парк, мертв[a] ріка, мертв[e] місто.* Діти і в цьому разі, крім творчої роботи, здійснюють пояснення змісту словесних конструкцій, ознак, які епітети допомагають підкреслити в означуваних словах, і тим самим поглиблюють своє розуміння

сутності цього тропа. Крім того, доречним буде підбір різних епітетів до одного зображуваного об'єкта. О. Бандура (Бандура, 1981, с. 70) рекомендує придумати їх до слова «тополя», орієнтуючись на те, щоб виділити несхожі риси цього дерева, змінюючи опис і надаючи йому певного художнього забарвлення. Ідучи за науковицею, школярам корисно поставити завдання уявити тополю за умови використання епітетів «тиха», «струнка», «одинок», «осіння» та ін., розповісти про своє бачення й можливе творче використання названих мовних одиниць.

Порівняння. Виконуючи творчу діяльність із порівняннями, діти мають оперувати двома рядами слів (висловів): тим, що порівнюють, і тим, із чим відбувається порівняння. Ураховуючи, що цей троп може мати не однакові способи граматичного вираження, учитель пропонує вправи різного характеру. Найпростішим є творення з порівняльними сполучниками як, мов, немов, наче, неначе, ніби:

а) дуб, серце, хмара, сукня, трава, поле, озеро;

б) мов широкоплечий велетень, наче скуйовджена зачіска, ніби величезна скатертина, неначе червоний мак, ніби перелякана пташка, як зелений килим, мов прозоре дзеркало.

Наступний крок – творення порівняння з пропуском сполучника, коли підмет і присудок виражені іменниками в називному відмінку (словесний матеріал залишаємо той самий):

а) дуб, серце, хмара, сукня, трава, поле, озеро;

б) широкоплечий велетень, скуйовджена зачіска, величезна скатертина, червоний мак, перелякана пташка, зелений килим, прозоре дзеркало.

Далі діти формують порівняння з використанням орудного відмінка. Тому зміни під час завдання мають торкнутися тільки другого ряду мовних конструкцій. Тут потрібне певне розширення.

а) дуб, серце, хмара, сукня, трава, поле, озеро;

б) постав широкоплечим велетнем, з'явилася на голові неба скуйовдженою зачіскою, розгорнулося величезною скатертиною, палала червоним маком, тріпотіло переляканою пташкою, слалася зеленим килимом, світилося прозорим дзеркалом.

У результаті корисно зробити узагальнення, коли поруч з одним порівнюваним елементом постануть різні способи його зіставлення. Слід використати таблицю. Також виставляємо розділові знаки для формування пунктуаційних знань дітей.

Те, що порівнюють	Те, з чим порівнюють
Дуб	, мов широкоплечий велетень; – широкоплечий велетень; постав широкоплечим велетнем
Хмара	, наче скуйовджена зачіска; – скуйовджена зачіска; з'явилася на голові неба скуйовдженою зачіскою
Поле	, ніби величезна скатертина; – величезна скатертина; розгорнулося величезною скатертиною
Сукня	, неначе червоний мак; – червоний мак; палала червоним маком
Серце	, ніби перелякана пташка; – перелякана пташка; тріпотіло переляканою пташкою
Трава	, як зелений килим; – зелений килим; слалася зеленим килимом
Дзеркало	, мов прозоре дзеркало; – прозоре дзеркало; світилося прозорим дзеркалом

Метафора. Бінарність цього тропа (одна частина не названа, використано лише риси об'єкта, який мають на увазі) спрямовує до того, що перший ряд слів включає в себе одиниці, на які буде перенесено властивості інших предметів чи явищ. Другий ряд, навпаки, слід створювати за принципом непрямой мовної об'єктивації предметів та явищ, які виступають донорами. Розуміючи, що в метафорі часто перетинаються різні системи мислення (космоцентризм, теоцентризм, антропоцентризм, соціоцентризм і націоцентризм), під час творчої роботи слід використовувати ці особливості з метою утворення словесної пари, яку й можна буде класифікувати названим тропом, адже метафора – «мовне явище, що має когнітивне підґрунтя і є використанням мовного знаку однієї концептуальної сфери на позначення складника іншої, яке зумовлене асоціаціями за подібністю чи контрастністю» (Кравець, 2012, с. 32).

Наприклад, перший ряд – це слова на позначення предметів або явищ природи (космоцентризм), другий – властивостей людини (антропоцентризм):

а) *літак, вікно, лиса гора, сад, автомобіль, будинок, соловейко;*

б) *присіла серед кучерявих гір, порослих деревами й кущами; сумує восени; раптово осліпло, потухнувши; засміявся посеред вулиці і повернув наліво; вдивлявся в темін; співаючи, залицявся до своєї подруги; махнув рукою і зник за обрієм.*

Перший ряд – вказівка на людину (антропоцентризм), другий – на властивості, узяті з навколишнього світу (живі й неживі об'єкти – космоцентризм):

а) *Іване, студент, дівчина, учень-невдаха, капітан команди, дитина, стара жінка;*

б) *розквітла перед гостями; повільно повз по класу між рядами парт; ламав голову над рішенням задачі; вросла в землю й не рушила з місця; не гавкай на мене; вила від болю; був умілим вожаком у своєму колективі.*

Продовженням цього творчого завдання може бути перетворення метафор на порівняння, які учні формують, використавши сполучники *як, мов, немов, наче, неначе, ніби*: дівчина розквітла перед гостями, ніби яблуня; капітан команди був умілим вожаком у своєму колективі, неначе досвідчений вовк у зграї тощо.

Утворення **метонімії** потребує, щоб між поняттями, що включені до двох рядів було дотримано суміжності. В одних випадках тут також можна піти за світоглядним принципом, коли в першому ряду стоять слова, що позначають загальні явища природного чи соціального світу, а в другому – ті, які здатні надати їм антропоморфного чи зооморфного характеру, поєднуючи одиничне із загальним:

а) *місто, вулиця, ліс, ріка, Україна, Європа, людство;*

б) *бореться за свою свободу; дивиться на нас; співав різними голосами; реготало; живе своїм життям; довго думає; зайнялася прибиранням.*

У цьому випадку учні мають розуміти, що творячи метонімію, вони мають на увазі людей, які представляють місто, країну, континент, або тварин чи рослини, що існують у певному природному середовищі. Якщо діти до слова з першого ряду підбирають не один, а декілька висловів із другого, тоді вони мають обґрунтувати свій вибір, розкривши зміст кожного новоутворення.

Метонімії можуть виникати й за іншими принципами: «автор – творіння», коли ім'ям першого називають друге, а також: «матеріал – предмет, із нього зроблений»; «частина тіла – людина», «посуд – те, що туди насапають».

а) *Леся Українка, Леонтович, Пимоненко; чиясь нога, допитливі очі, голова; чашка, ложка, каструля;*

б) *уважно читали; були зачаровані; із захопленням слухали; за мною стежили; наполегливо думала; тут була; наварили; випили; з'їли.*

Перифраз як заміна назви предмета яскравим образним описом його змісту або властивостей потребує відповідної пропозиції з боку вчителя: перший ряд – назви предметів, другий – їх образна презентація (опис). Школярі повинні віднайти правильні відповідники, пояснити, чому вони їх визначили. Виникає нагода узагальнити розуміння сутності та значення українських письменників, адже перифрази часто стосуються саме їх:

а) *Григорій Сковорода, Іван Котляревський, Григорій Квітка-Основ'яненко, Тарас Шевченко, Іван Нечуй-Левицький, Панас Мирний;*

б) *основоположник українського соціально-психологічного роману; мандрівний філософ; «Колосальне всеобіймаюче око України»; зачинатель нової української літератури; будитель нації; перший сентименталіст української літератури.*

За цим зразком як наступний етап роботи школярам можна пропонувати імена інших митців слова з тим, щоб учні придумали їм назви описового характеру, виходячи із власного розуміння творчості (*Ольга Кобилянська, Микола Вороний, Павло Тичина, Валер'ян Підмогильний, Олександр Довженко, Василь Стус*).

Учні пригадують (для повторення слід використати відповідні параграфи підручників, звідки можна взяти вислови оцінного змісту про митців) усі свої знання про названих письменників (зміст творчості, її яскраві особливості, значення кожного автора в українській літературі), створюють вислови описового характеру, якими можна замінити імена художників слова. Учитель та діти можуть скласти систему ключових слів, які увійдуть до майбутнього вислову. Так, до портрету Олександра Довженка підходять: *видатний кінематографіст ХХ століття; режисер одного з кращих фільмів усіх часів і народів; родоначальник поетичне кіно; автор кіноповісті «Зачарована Десна»*. Це основа для творчої діяльності школярів під час творення перифразів.

Після того, як учні навчилися продукувати тропи на основі двох рядів словесних утворень, запропонованих учителем, слід здійснити певне ускладнення. Словесник пропонує не два, а один ряд компонентів для мовних утворень. Завдання для школярів – придумати другий. Так, у процесі творення метафори школярі можуть перерахувати й записати всі відомі їм властивості людини, після цього – пробувати перенести їх на об'єкти природного чи предметного світу. Здатність утворювати власні тропи

– важлива ознака розуміння учнями їх «внутрішніх механізмів», що є головним для вивчення мовно-художніх зворотів.

Продовження творчої роботи – використання тропів у різноманітних текстах, які учні можуть писати на уроках із розвитку зв'язного мовлення. Деякі тропічні конструкції здатні ставати заголовками учнівських творів, їх початком чи закінченням, елементом опису природи, приміщення чи зовнішності або поведінки людини. Наприклад, написання твору, у якому треба використати набір тропів: метафору, порівняння, епітети (їх учні повинні створити самостійно). Ідучи за італійським письменником і літературним дидактом Дж. Родарі, кожен троп можна вважати біномом фантазії (поєднання далеких між собою елементів), який дає старт для продукування власного художнього чи публіцистичного тексту. «Особливістю цієї методики є те, що в учнів розвивається здатність до творення й реалізації задуму, який, будучи на перших порах спонтанним, із часом постає як свідомо задумана тема» (Ноздрова, Бартнева, 2020, с. 139). Таким біномами можуть бути тропи, утворені учнями із запропонованих вчителем або придуманих самостійно елементів.

Четвертий етап (дослідницький) – це словесно-образний аналіз на матеріалі літературних творів. Він відбувається тільки тоді, коли словесник переконався: учні точно й повно усвідомили «внутрішній механізм» тропу, знають його теоретичне визначення. На цьому етапі в учителя вже немає особливої потреби пояснювати те, що учні засвоїли, проте актуалізація опорних знань необхідна. Варто збільшувати ступінь самостійності учнів. Вони здійснюють пошук, визначення, пояснення, коментарі, використовуючи вже набуті первинні знання та вміння під час дотекстуальної та творчої роботи. В усіх випадках джерельною базою для спостережень та ідентифікації стають твори провідних українських авторів, включених до шкільних програм. Отже, важливо не тільки встановити троп, але й розкрити його функцію в художньому матеріалі, вивести школярів на концептуальне осмислення всього тексту з урахуванням мовно-художнього дослідження. На основі знань і вмінь, здобутих перед аналізом літературних творів, можна здійснювати більш складні вправи, залучаючи словесно-образний (тропічний) компонент у контекст інших шляхів вивчення художніх текстів. У такому випадку учні будуть не тільки ідентифікувати тропи, але й пояснювати їхню роль у зображенні образів-персонажів, вирішенні письменником проблемно-тематичних та світоглядних завдань, у формуванні жанрових чи стильових параметрів написаного автором. Це і є важливою метою в опрацюванні учнями мовної структури літературного джерела, зокрема усвідомлення ними сутності тропів та здатність їх творчо моделювати.

Висновки. Отже, ключове завдання під час вивчення тропів на уроках української літератури полягає в тому, щоб учні усвідомили «внутрішній механізм» (словесну структуру) кожного мовно-художнього утворення. Для досягнення такої мети слід практикувати завдання як суто навчального, так і творчого характеру. Поєднання цих складників спрямоване на те, щоб учні могли спостерігати, теоретично означувати, утворювати та аналізувати тропи, що значною мірою допоможе формувати в них розуміння літератури як мистецтва слова. Крім того, творчий аспект необхідний для розвитку словесної креативності дітей, яка лежить в основі літературної творчості. Уміння самостійно продукувати тропи – ознака не тільки володіння учнями відповідних знань, але й здатності займатися мовним образотворенням, що важливо для подальшого розвитку мистецтва слова, яке формують люди з багатим художньо-образним мисленням.

Список використаних джерел

- Бандура, О. (1981). *Вивчення елементів теорії літератури в 4-7 класах*. Київ: Радянська школа.
- Кравець, Л. (2012). *Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст.*: монографія. Київ: Академія.
- Неділько, В. Я. (1978). *Методика викладання української літератури в середній школі*. Київ: Вища школа.
- Ноздрова, О. П., Бартнева, І. О. (2020). Шляхи формування читацької компетентності учнів у системі підготовки майбутніх учителів початкової школи. *Інноваційна педагогіка*, 22, 2, 134-140. Взято з <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/7689>
- Пашенко, М. *Градація тропів і узагальнення (до постановки проблеми)*. Взято з <https://dspace.onu.edu.ua/bitstreams/-8e3a-462b-82f3-8ff454443497/download>
- Скорина, Л. В. (2013). *Аналіз художнього твору*: навч. посіб. для студентів гуманітарних спеціальностей (філологія, літературна творчість, журналістика. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
- Черкасов, М. П. *Метонімічна художня образність: природа і складові*. Взято з <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/12390/1/Cherkasov.pdf>
- Шавлова, Л. В. (2024). Формування креативності особистості в процесі вивчення української мови та літератури. *Українські студії в європейському контексті*, 8, 329-343.

References

- Bandura, O. (1981). *Vyvchennia elementiv teorii literatury v 4-7 klasakh [Studying elements of literary theory in grades 4-7]*. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].

- Cherkasov, M. P. *Metonimichna khudozhnia obraznist: pryroda i skladovi [Metonymic artistic imagery: nature and components]*. Retrieved from <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/12390/1/Cherkasov.pdf> [in Ukrainian].
- Kravets, L. (2012). *Dynamika metafory v ukrainskii poezii XX st. [The dynamics of metaphor in Ukrainian poetry of the 20th century]*: monohrafiia. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
- Nedilko, V. Ya. (1978). *Metodyka vykladannia ukrainskoi literatury v serednii shkoli [Methodology of teaching Ukrainian literature in high school]*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
- Nozdrova, O. P., & Bartnieva, I. O. (2020). Shliakhy formuvannia chytatskoi kompetentnosti uchniv u systemi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoii shkoly [Ways of forming students' reading competence in the system of training future primary school teachers]. *Innovatsiina pedahohika [Innovative pedagogy]*, 22, 2, 134-140. Retrieved from <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/7689> [in Ukrainian].
- Pashchenko, M. *Hradatsiia tropiv i uzahalnennia (do postanovky problemy) [Gradation of tropes and generalization (before posing the problem)]*. Retrieved from <https://dspace.onu.edu.ua/bitstreams/-8e3a-462b-82f3-8ff454443497/download> [in Ukrainian].
- Shavlova, L. V. (2024). Formuvannia kreatyvnosti osobystosti v protsesi vyvchennia ukrainskoi movy ta literatury [Formation of personal creativity in the process of studying the Ukrainian language and literature]. *Ukrainski studii v yevropeiskomu konteksti [Ukrainian Studies in the European Context]*, 8, 329-343 [in Ukrainian].
- Skoryna, L. V. (2013). *Analiz khudozhnoho tvorcu [Analysis of a work of art]: navchalnyi posibnyk dlia studentiv humanitarnykh spetsialnostei (filolohiia, literaturna tvorchoist, zhurnalistyka. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan* [in Ukrainian].

BONDARENKO Yu.

Gogol Nizhyn State University, Ukraine

THE INTERACTION OF EDUCATIVE AND CREATIVE ACTIVITY IN THE PROCESS OF STUDYING TROPES AT SCHOOL

The paper deals with the major issue of literary education at secondary schools, particularly the development of schoolchildren's knowledge and skills in identifying tropes, creating their own examples of tropes and analyzing them in fiction. The author highlights this process as a sequential transition based on four stages: "pre-textual observations of linguistic and artistic means with the usage of examples, which are proposed by the teacher – schoolchildren's assimilation of theoretical definition – schoolchildren's creation of their own tropes – analysis of linguistic and artistic means in literary sources, which are provided by the school curriculum." He points out that complete understanding of tropes "inner mechanisms" by children, which occurs only during independent creative work, allows forming necessary knowledge and skills for the further elaboration of literary material as the art of the word. This is the reason why the author proposes a whole set of creative exercises on the basis of such notions as "oxymoron", "epithet", "comparison", "metaphor", "metonymy", "periphrasis". Moreover, it is taken into account that most tropes have binary structure, which allows the use of the principle of parity during image formation: described and describing (epithet); the thing being compared and the thing being compared with (comparison); the transfer of properties from one object to another (metaphor, metonymy), etc. The binary nature of most tropes creates preconditions for specific creative activity, including the one on the basis of two sets of expressions, during which the task is to combine elements from different groups, which are proposed by the teacher or which are made by schoolchildren. These peculiarities contribute to schoolchildren's orientation in the process of creating their own lingual artistic examples.

The paper includes not only methodical recommendations, but also rather extensive material, which can be applied at lessons in literature for teaching theoretical notions, which concern trope nature of the art of the word.

Key words: *tropes, binarity, "inner mechanisms" of trope, epithet, comparison, metaphor, metonymy, oxymoron, periphrasis, pre-text observations, theoretical definition, creative activity, the analysis of literary works*

Стаття надійшла до редакції 16.03.2026

Стаття прийнята 10.04.2026

Статтю опубліковано 15.05.2026